

פרשת ואתחנן

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד מנחם אב תשע"ו • גליון 160

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

לע"נ הר"ר חיים שלמה מקלר ז"ל נלב"ע ב"א מנחם אב התשע"ו ת.ג.צ.ב.ה.

ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש משה רבנו משתוקק אל הקודש העליון ביותר

ראשי פרקים:

משה רבנו בא לפני ה' בשבח ובתחינה ✦ בקשת הארץ, ירושלים והמקדש ✦ צמד ראשון - תורה ותשובה ✦ צמד שני - גן עדן וגיהנום ✦ צמד שלישי - כסא הכבוד ובית המקדש ✦ שמו של משיח ✦ אדם, דוד, משיח ✦ אדם הראשון ובית המקדש ✦ קין והבל מתווכחים על בית המקדש ✦ ארץ ישראל - נשמות הארצות, ירושלים - נשמת ארץ ישראל ✦ בית המקדש בחלקו של בנימין ✦ שלמות החיים רק בארץ ישראל ✦ לא משנה הניגון, העיקר המילים ✦ עלינו לתבוע את בנין הבית ✦ ירושלים תבנה רק כששתוקקו אליה ישראל

מקורות עיקריים:

רש"י דברים ג, כג ✦ ברכות לג ע"ב ✦ פסחים נד ע"א ✦ אבות פ"א, מ"ב ✦ ירושלמי מכות פ"ב, ה"י ✦ סנהדרין צח ע"א ✦ מדרש אגדה (בובר) שמות לח, כא ✦ ילקוט שמעוני פרשת בראשית רמז לח ✦ רמב"ם הלכות בית הבחירה ב, ב ✦ בראשית רבה צט, א ✦ מדרש תהלים (בובר) קה, א ✦ כלי יקר שמות כ, ב ✦ ירושלמי שקלים פ"ב, ה"ה ✦ מדרש תהלים (בובר) יז, ד ✦ ספר הכוזרי חתימת הספר אותיות כג-כז

משה רבנו בא לפני ה' בשבח ובתחינה

בתחילת הפרשה משה רבנו עומד לפני ה' בתפילה ובתחינה, וכך נאמר:

"וְאַתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר: ה' אֱלֹקִים אַתָּה הַחַלּוֹת לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלְךָ וְאֶת יְדֶךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וְכַגְבוּרֹתֶיךָ: אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ".¹

משה רבנו פותח את תפילתו בדברי שבח, "אַתָּה הַחַלּוֹת לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלְךָ וְאֶת יְדֶךָ הַחֲזָקָה...", ולאחר מכן באה התחינה והבקשה, "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ".

¹ דברים ג, כג-כה.

חז"ל אומרים², שבאותה שעה התפלל משה רבנו חמש מאות וחמש עשרה תפילות, כמנין 'ואתחנן'. 'תחינה' זה לא ביטוי רגיל של תפילה. 'להתחנן', פירושו של דבר, להגיע להבנה שבעצם לא מגיע לנו שום דבר מצד עצמנו. כשאדם מתחנן, יש לו ביטול מוחלט מלפני ה'.

כשאדם מבקש בקשה, בדרך כלל יש בבקשתו נימה של תביעה. הוא עומד מול חברו ואומר לו: אם אתה רוצה לתת - תיתן, ואם לא - אל תיתן! אחרי הכול יש לי מציאות משל עצמי. אבל לשון 'ואתחנן', זו כבר מדרגה אחרת, כשאדם מתחנן הוא בעצם מבקש מתנת חנינם, "אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנינם"³. משה רבנו עומד כעת לפני ה' נטול כל עצמיות, ברור לו שבאמת לא מגיע לו להיכנס לארץ ישראל, באמת הוא לא זכאי למדרגה הזו של יהודי שחי בארץ ישראל.

הדבר בא לידי ביטוי בסדר תפילתו. תחילה הוא מסדר שבחו של מקום, ומביא לידי ביטוי את תחושת הפער שקיים בינו ובין ריבונו של העולם, ורק אחר כך בא בדברי בקשה ותחינה. הגמרא בברכות⁴ אומרת:

"ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי, החזק והאמיץ והודאי והנכבד.

המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתיהו לכולהו שבחי דמרך? למה לי כולי האי? אנו הני תלת דאמרינן - אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפילה - לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת!

משל, למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!"

משה רבנו קבע לדורות עולם מהן מילות השבח המתמצות את כל התפיסה המרחבית של האלקות בתוך המציאות, "הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא"⁵. זו תמצית השבח שמבטאת את הרגשת האפסיות שמשה רבנו חש לפני ה', ומתוך כך בא לפניו בתחינה.

בקשת הארץ, ירושלים והמקדש

משה רבנו מבקש לעבור ולראות את הארץ הטובה, "אָעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הֲהִיא הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוֹן".

רש"י מבאר מהו 'ההר הטוב' ומהו 'הלבנון':

"ההר הטוב הזה - זו ירושלים: והלבנון - זה בית המקדש".

אנו נמצאים בשבת שאחרי תשעה באב. בתשעה באב הוציאו המרגלים דיבת הארץ רעה, ומאז ואילך נקבע זמן זה בכיה לדורות, "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" (במדבר יד, א). אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותה לילה ליל תשעה באב היה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם בכיתם בכיה של חנינם - ואני קובע לכם בכיה לדורות⁶. והנה כעת עומד משה רבנו ומתחנן על שלוש מדרגות: ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש.

² ראה דברים רבה יא, י.

³ רש"י דברים ג, כג.

⁴ ברכות לג ע"ב.

⁵ דברים י, יז.

⁶ תענית כט ע"א.

המשנה במסכת כלים⁷ מונה עשר קדושות, "עשר קדושות הן", והקדושות הללו הן זו למעלה מזו. משה רבנו לא מסתפק בקדושה היסודית של ארץ ישראל, הוא מבקש תוספת קדושה, הוא מבקש להתקדש בקדושת ירושלים והמקדש.

שבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם

כשמשנה רבנו נושא את עיניו אל בית המקדש, הוא בעצם נושא את עיניו לאחד משבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם, וכך אומרים חז"ל במסכת פסחים⁸:

"שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה ותשובה וגן עדן וגיהנום וכיסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח".

זוהי הפרוגרמה האלקית, כך הוא הסדר האלקי שבו הקב"ה מופיע בתוכנו, לפני שנברא העולם הקב"ה סידר לנו קווים כלליים שעל פיהם מתנהל הסדר האלקי בעולם.

צמד ראשון – תורה ותשובה

הפן החינוכי-קיומי של העולם הוא קודם כל "תורה ותשובה", זהו הצמד הראשון. התורה מקיימת את העולם, "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה..."⁹, התורה היא היסוד והבסיס, כל הקיום שלנו מנוהל על ידי הדרכתה של תורה. לצידה באה התשובה, שמראה לנו שהמציאות היא דינמית, יש בה עליות ומורדות, ובלעדיהם מספיק היה חטא אחד כדי לסתום את הגולל על כל המשכיות החיים, וכך אמרו חז"ל¹⁰:

"שאלו לחכמה: חוטא, מה עונשו? שאלו לנבואה: חוטא, מה עונשו? שאלו לתורה: חוטא, מה עונשו? שאלו לקב"ה: חוטא, מה עונשו? - יעשה תשובה ויתכפר לו".

הסדר הנורמלי של החיים הוא: "הַנְּפֶשׁ הַחַטָּאת היא תְּמוּת"¹¹. כשם שאדם שמקלקל את הגוף שלו, סופו מיתה, כך אדם שמקלקל את העולם הרוחני-מוסרי שלו, הנפש שלו עתידה למות. אבל הקב"ה אומר: "יעשה תשובה ויתכפר".

זהו האומר האלקי שקדם לעולם. ה'תורה' היא ביטוי לסדר המתקון של החיים, ולצידה ה'תשובה' המאפשרת עולם של תיקון לאחר החטא והקלקול. למעשה תהליך התשובה קיים בעולם עוד לפני החטא, התשובה מבטאת את תהליך החזרה של האדם אל עצמו, אל שורש החיים שלו. נאמר בתהלים: "הֵן בְּעֶוֹן חוֹלְלֵתִי וּבְחַטָּא יִחַמְתֵּנִי אֱמִי"¹², קיים חיסרון בעצם בריאתו של האדם, האדם נולד חסר ובמהלך החיים הוא נדרש לתקן את החסר ולהחזיר את נשמתו אל שורש שלמותה. זהו תהליך התשובה, וכשם שהתורה שייכת לסדר ההתחלתי של הבריאה כך גם התשובה.

⁷ כלים פ"א, מ"ו.

⁸ פסחים נד ע"א.

⁹ אבות פ"א, מ"ב.

¹⁰ ירושלמי מכות פ"ב, ה"ו.

¹¹ יחזקאל יח, ד.

¹² תהלים נא, ז.

צמד שני – גן עדן וגיהנום

הצמד השני, "גן עדן וגיהנום", שייך לחלק השכר והעונש. לאמור, האדם אחראי למעשיו, העולם איננו הפקר, אנו חיים בתוך מציאות ואדם שעושה מעשה צריך לשאת בתוצאות. זה מה שמבטא הצמד השני.

צמד שלישי – כסא הכבוד ובית המקדש

כיסא הכבוד מסמל את מלכות ה' בעולם. ניתן היה לתפוס את המימד האלקי כמשהו שהוא מנותק מהמציאות. הביטוי 'כיסא הכבוד' מבטא את ההכרה במלכות ה' ובקשר שלה עם העולם הזה. הקב"ה איננו מנותק מעולם, יש לו כיסא, לפעמים הוא יושב על כיסא של דין ולפעמים הוא יושב על כיסא של רחמים, אבל יש לו אחיזה במציאות והוא פועל בתוכה.

למעשה בכל ברכה אנו אומרים "ברוך אתה ה', אלקינו **מלך העולם**", ו"כל ברכה שאין בה מלכות - אינה ברכה"¹³. מי שמברך ולא מזכיר את מלכות ה' - ברכתו אינה ברכה, כי לא יכול להיות שהוא מזכיר את שם ה' ולא מזכיר את מלכותו, מלכות ה' היא ההופעה של האלקות בתוך המציאות.

מלבד כיסא יש לקב"ה גם בית בעולם הזה - "בית המקדש". חלק מהפרוגרמה האלקית זו השראת השכינה בעולם הזה.

שמו של משיח

האחרון ברשימת 'המוקדמים' הוא "שמו של משיח". המשיח הוא הכוח שמוביל את תהליך התיקון של ההווה כולה. תפקידו של מלך המשיח¹⁴ הוא "לתקן עולם במלכות שדי" - להחזיר את ישראל לארצם ולהילחם מלחמותיהם, לחזק את בדקי התורה, ולהביא לתיקון הרוחני השלם תוך השלמת החסרים שמאז אדם הראשון ועד ימות המשיח, ומתוך כך גילוי מלכותו יתברך בעולם בשלמות, "וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד"¹⁵.

אדם, דוד, משיח

המסע של כל האנושות מאז אדם הראשון הוא בעצם הציפייה לבית המקדש ולמשיח צדקנו. אדם הראשון זרע בתוך המציאות את הכמיהה לבית המקדש ולשמו של משיח. חז"ל אומרים¹⁶ על אדם הראשון שראשי התיבות של שמו הם: אדם דוד משיח. אדם הראשון הוא התמצית של הכול, הוא הגילוי הראשון והוא הגילוי האחרון.

לפי חז"ל¹⁷ אדם הראשון היה צריך לחיות אלף שנה, אך בסופו של דבר הוא חי תשע מאות ושלושים שנה כי הוא נתן שבעים שנה לדוד המלך. אדם הראשון יודע שהתכלית שלו בעולם לא מסתיימת אם אין דוד המלך, כי אם אין דוד המלך אין משיח בישראל.

¹³ ברכות יב ע"א.

¹⁴ ראה רמב"ם הלכות מלכים פרק יא.

¹⁵ זכריה יד, ט.

¹⁶ ספר הליקוטים לאר"י הקדוש פרשת האזינו.

¹⁷ זוהר ח"א קסח ע"א.

ב"פתח אליהו" מופיע הביטוי: "כתר עליון איהו כתר מלכות"¹⁸, הכתר הוא למעלה והמלכות היא למטה, אבל בעצם שניהם מחוברים, כי לכתר כשהוא לבדו, בלי המלכות, אין שום משמעות, ולמלך כשהוא לבדו, בלי הכתר, גם אין משמעות, אף אחד לא יודע שהוא בעצם המלך. מה שמייצר את המעמד והסמכות של המלך, מה שגורם לו להיות מורם ומובדל מהעם, זה הכתר שעל ראשו.

באדם הראשון כלולים נשמות כל הדורות כולם¹⁹, ואדם הראשון מבין שכדי להיות 'נזר הבריאה', כדי להיות הכתר של כל ההווה כולה, ולשמש צינור להמשכה האלקית המחיה את המציאות כולה, עליו לדאוג לתיקון החטא הקדמון, ודבר זה יכול להיעשות רק על ידי דוד המלך ומלך המשיח.

כוחו של מלך המשיח הוא פועל יוצא של אמונתנו בו, הציפיה לישועה נותנת לו את הכוח לקום ולהצמיח ישועה, מי שמצפה לישועה הריהו שותף ב'הקמת סוכת דוד הנופלת', כוחו של מלך המשיח עולה ויורד לפי אמונתנו בו.

הגמרא בסנהדרין²⁰ מספרת על רבי יהושע בן לוי, שפגש את אליהו הנביא על פתח המערה שהתחבא בה רבי שמעון בר יוחאי מפני הרומאים, ומתארת את הדו שיח שהתנהל ביניהם.

רבי יהושע בן לוי ניצל את ההזדמנות כדי לשאול את אליהו הנביא מספר שאלות בנוגע למשיח?

שאל רבי יהושע בן לוי: מתי יבוא המשיח?

ואליהו הנביא השיב: לך שאל אותו עצמו.

שאל רבי יהושע בן לוי: והיכן יושב המשיח?

אמר לו אליהו הנביא: הוא יושב בשער העיר רומי.

שאל רבי יהושע בן לוי: מהם הסימנים שעל פיהם אכיר מי מבין האנשים שם הוא המשיח?

אמר לו אליהו הנביא: המשיח יושב בין עניים מנוגעים, וגם הוא מנוגע. העניים מתירים את כל התחבושות, מקנחים ומחטים את הנגעים, ואחר כך קושרים בחזרה את התחבושות. המשיח, לעומת זאת, מתיר בכל פעם תחבושת אחת, מקנח, וקושר, עד שמסיים לטפל בכל נגעיו. ולמה הוא משנה ממנהג החבורה? כדי שאם יקראו לו לבוא ולגאול את ישראל, הוא יהיה מוכן ומזומן ולא יצטרך להתעכב.

קם רבי יהושע בן לוי, והלך לשער העיר רומי. כשזיהה את המשיח בתוך חבורת העניינים, פנה אליו ואמר לו: שלום עליך רבי ומורי!

אמר לו המשיח: שלום עליך בן לוי.

אמר לו רבי יהושע בן לוי: מתי תבוא לגאול את ישראל?

אמר לו המשיח: היום.

רבי יהושע בן לוי היה שמח וטוב לב למשמע הבשורה, והנה חלף היום ומשיח לא בא. מתוך אכזבה רבה החליט רבי יהושע בן לוי לחזור לפתח מערתו של רבי שמעון בר יוחאי, שם פנה בשנית לאליהו הנביא ואמר לו בכאב: המשיח שיקר לי! הוא אמר לי שיבוא באותו יום, ובסופו של דבר הוא לא בא!

אמר אליהו הנביא לרבי יהושע בן לוי: כך התכוון המשיח לומר לך: "היום - אם בקולו של הקדוש ברוך הוא תשמעו".

¹⁸ תיקוני זוהר הקדמה יז ע"א.

¹⁹ ראה אור החיים בראשית מט, ט ומהרח"ו (שער הפסוקים דרוש ג ד"ה ובאר מה).

²⁰ סנהדרין צח ע"א.

כלומר כל עוד איננו שומעים בקולו של הקב"ה יושב המשיח בשערי רומי כשהוא מדוכא בייסורים ומחליף תחבושות.

אדם הראשון ובית המקדש

אדם הראשון מתחיל מסע שמטלטל את המציאות כולה גם בסוגיה של בית המקדש. אדם הראשון גורש מגן עדן, וגן עדן הוא למעשה הביטוי העמוק ביותר של בית המקדש, לכן "שער גן עדן סמוך להר המוריה"²¹. נפילתו של אדם הראשון היא בעצם התנתקות מקודש הקודשים ומהר בית ה', לכן כעונש על מעשהו בא גירושו מן הגן.

אדם הראשון נברא בגן עדן, ומתוך כך לדורות עולם כהן גדול חייב לגור בירושלים²², ולפי חלק מהדעות הוא צריך לגור בתוך בית המקדש²³. כהן גדול הוא הנקודה המתקנת של אדם הראשון לאורך הדורות, וכך אמרו חז"ל²⁴:

"ביום השישי בראת אדם, והתקנתו והכנסתו לגן עדן, וכנגדו עשינו והתקנו לפניך את אהרן כהן גדול, ונכנס לאוהל מועד".

זו גם הסיבה שבגללה אנחנו פותחים את 'סדר העבודה' ביום הכיפורים במילים: "אֵתָהּ פּוֹנֵתָ עוֹלָם מֵרֵאשׁ... גַּלְמֵ תִבְנִיתְךָ מִן הָאֲדָמָה יְצַרְתָּ, וְעַל עֵץ הַדַּעַת אוֹתוֹ הִפְקַדְתָּ..."²⁵, אנחנו מתחילים באדם הראשון, בראשית ההיסטוריה, כי בסופו של דבר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים לפני ולפנים נועדה להחזיר אותנו לאותו מקום שממנו גורש אדם הראשון.

קין והבל מתווכחים על בית המקדש

מאוחר יותר אנחנו פוגשים את המחלוקת בין קין להבל, וגם שם מה שעומד במרכז הויכוח זה בית המקדש, וכך אומרים חז"ל²⁵:

"ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה, על מה היו מתדיינים? אמרו: בואו ונחלוק את העולם, אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין, דין אומר: ארעא דאת קאים עליה דידי (זה אומר: הקרקע שאתה דורך עליה, שלי היא), ודין אומר: מה דאת לביש דידי (זה אומר: מה שאתה לובש, שלי הוא), דין אומר: חלוץ, ודין אומר: פרח (זה אומר: חלוץ! זה אומר: הסתלק!). מתוך כך - 'ויקום קין אל הבל אחיו ויהרגהו'.

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אומר: שניהם נטלו את הקרקעות, ושניהם נטלו את המטלטלין, ועל מה היו מתדיינים? זה אומר: בתחומי בית המקדש יבנה, וזה אומר: בתחומי בית המקדש יבנה, שנאמר: 'ויהי בהיותם בשדה', ואין שדה אלא בית המקדש, היך דאת אומר: 'ציון שדה תחרש', ומתוך כך: 'ויקום קין אל הבל ויהרגהו'.

²¹ פרקי דרבי אליעזר פרק כ.

²² ראה יומא י"ע"א.

²³ ראה ירושלמי יומא פ"א, ה"ב וחגיגה פ"ב, ה"ד.

²⁴ מדרש אגדה (בובר) שמות לח, כא.

²⁵ ילקוט שמעוני פרשת בראשית רמז לח.

נקודת הויכוח של קין והבל היא נקודת החיבור אל הקודש והמקדש, והציפייה והרצון להיות מקושרים לבית המקדש באה אליהם בירושה מאדם הראשון.

ארץ ישראל – נשמת הארצות, ירושלים – נשמת ארץ ישראל

מִן הָרֵב צִבִי יְהוּדָה הִיָּה נוֹהֵג לֹמֵר עַל מֵאֵמֶר הַמִּשְׁנָה: "אַרְץ יִשְׂרָאֵל מְקוּדֶשֶׁת מְכַל הָאֲרָצוֹת"²⁶, שֶׁהִמָּ"ם שֶׁל הַמִּילָה 'מְכַל' אֵינָנָה מִ"ם-הִיתְרוֹן, כְּלוֹמֵר אֵין הַכוּוֹנָה שֶׁאַרְץ יִשְׂרָאֵל מְקוּדֶשֶׁת יוֹתֵר מְכַל הָאֲרָצוֹת, אֲלֵא לִמָּ"ם הַיַּחֲסֵ, כְּלוֹמֵר אַרְץ יִשְׂרָאֵל מְקוּדֶשֶׁת מִתּוֹךְ אַרְץ הָעַמִּים, שֶׁכֵּן נִיצוּצוֹת הַקְּדוּשָׁה הַפְּזוּרוֹת בְּעוֹלָם מִתְּגַלּוֹת בְּתַמְצִיתוֹת בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל²⁷. אַרְץ יִשְׂרָאֵל הִיא הַנִּשְׁמָה שֶׁל הָעוֹלָם כּוֹל, וְנִשְׁמַת אַרְץ יִשְׂרָאֵל זֶה בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ.

פְּרִשְׁת הָעֵקִידָה, גַּם הִיא מִתְרַחֶשֶׁת בְּמִקּוֹם הַמְּקֹדֶשׁ. לְמַעֲשֵׂה לֹא יִכּוּלָה לִהְיוֹת אִפְשָׁרוֹת אַחֲרֵת, הָעֵקִידָה לֹא יִכּוּלָה לְהִתְרַחֵשׁ בְּשׁוּם מִקּוֹם אַחֵר, וַיַּחַד אֶתְּהָ כֹל הַמְּאֹרְעוֹת הַיְסוּדִיִּים שֶׁבְּתוֹלְדוֹת הָאֲנוּשׁוֹת חַיִּיבִים לִהְיוֹת מְחוֹבְרִים אֶל מִקּוֹם הַקְּדוֹשׁ הָעֵלְיוֹן, וְכֵן כּוֹתֵב הַרְמַבָּ"ם בְּהַלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה בְּנוֹגַע לְמִקּוֹם הַמְּזַבַּח²⁸:

"וּמִסּוֹרֵת בֵּיד הַכֹּל, שֶׁהַמִּקּוֹם שֶׁבִּנְהָ בּוֹ דוֹד וְשִׁלְמָה הַמְּזַבַּח בְּגוֹרֵן אֲרוֹנָה הוּא הַמִּקּוֹם שֶׁבִּנְהָ בּוֹ אֲבֵרָהֶם הַמְּזַבַּח וְעֵקֵד עֲלָיו יִצְחָק, וְהוּא הַמִּקּוֹם שֶׁבִּנְהָ בּוֹ נֹחַ כְּשִׁיצָא מִן הַתִּיבָה, וְהוּא הַמְּזַבַּח שֶׁהַקְּרִיב עֲלָיו קִין וְהַבֵּל, וְבוֹ הַקְּרִיב אָדָם הָרֵאשׁוֹן קֶרֶבֶן כְּשֶׁנִּבְרָא וּמִשָּׁם נִבְרָא. אָמְרוּ חַכְמִים: אָדָם מִמִּקּוֹם כִּפְרָתוֹ נִבְרָא".

נְקוּדוֹת הַקְּדוֹשׁ הִלְלוּ מִחִבְרוֹת אֶת הַדּוֹרוֹת כּוֹלָם אֶל הַתְּבִיעָה הַפְּנִימִית וְהַצִּיפִיָּה הַגְּדוּלָה לְבִנְיָן בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ.

בית המקדש בחלקו של בנימין

הַחִיבּוּר אֶל הַקְּדוֹשׁ וְהַמְּקֹדֶשׁ מִמְּשִׁיךְ לְלוֹת אוֹתָנוּ גַם בְּדוֹר הַשְּׁבִטִים, וְכֵן אוֹמְרִים חַז"ל²⁹:

"לְמָה תִּרְצָדוֹן הָרִים גְּבוּנוֹיִם הֵהָר חֲמַד אֱלֻקִּים לְשִׁבְטוֹ וְכוּ', רַבִּי עֲקִיבָא פִתַּר בְּשִׁבְטִים, בְּשַׁעָה שֶׁאָמַר שִׁלְמָה לְבָנוֹת בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ הָיוּ הַשְּׁבִטִין רִצִּין וּמִדֵּינִים אֵלוֹ עִם אֵלוֹ. זֶה אוֹמֵר: בְּתַחּוּמֵי יִבְנָה, וְזֶה אוֹמֵר: בְּתַחּוּמֵי יִבְנָה.

אָמַר לָהֶם הַקַּב"ה: שְׁבִטִים, לְמָה תִּרְצָדוֹן? כּוֹלְכֶם שְׁבִטִים, כּוֹלְכֶם צְדִיקִים, אֲלֵא גְבוּנוֹיִם - מַהוּ גְבוּנוֹיִם? גְּנָבִים כּוֹלְכֶם הֵייתֶם שׁוֹתֵפִים בְּמִכִּירוֹתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אֲבָל בְּנִימִין שֶׁלֹּא נִשְׁתַּתֵּף בְּמִכִּירוֹתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הֵהָר חֲמַד אֱלֻקִּים לְשִׁבְטוֹ".

יֵשׁ כֵּאֵן הַכְּרַעָה אֱלֻקִּית, בֵּית הַמְּקֹדֶשׁ יִבְנָה בְּחִלְקוֹ שֶׁל בְּנִימִין, בְּגַלְל שֶׁלֹּא הִיָּה לוֹ חֵלֶק בְּעוֹן מִכִּירוֹת יוֹסֵף. לֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁמִּקּוֹם הַקְּדוֹשׁ הָעֵלְיוֹן יִבְנָה עַל מִצַּע שִׁישׁ בּוֹ מִחְלוֹקֶת וְעוֹוֹן³⁰.

²⁶ כלים פ"א, מ"ו.

²⁷ ראה נחלת יעקב של הרב יעקב זיסברג ח"ב עמ' 514.

²⁸ רמב"ם הלכות בית הבחירה ב, ב.

²⁹ בראשית רבה צט, א.

³⁰ והוסיף ר' שלמה נס"ך ש', שהדברים מקבלים משנה תוקף לאור דברי חז"ל במסכת שבת (נה ע"ב), שארבעה אנשים, במשך כל הדורות, לא היו ראויים למות כי לא חטאו מימיהם, ולא מתו אלא בעטיו-בגללו של נחש, שהשיא את חוה בעץ הדעת, ועל ידי כן ירדה מיתה לעולם. והראשון שבהם הוא בנימין בן יעקב.

שלמות החיים רק בארץ ישראל

כעת, לאור האמור, אנו מבינים טוב יותר מה גרם למשה רבנו להשקיע חמש מאות וחמש עשרה תפילות בבקשתו להיכנס לארץ ישראל. התורה היא דקדוק של כל סדרי החיים הפרטיים והציבוריים של האדם בישראל. משה רבנו זכה להיות מחובר אל הקודש העליון בעלותו אל הר סיני כדי לקבל את התורה, אבל משה רבנו לא מסתפק בזה, הוא מבקש לבנות קומה נוספת, מלבד מה שזכה להוריד תורה לישראל מן השמים אל הארץ, הוא מתפלל ומתחנן שיזכה להוריד את התורה למציאות החיים.

שלמות התורה וממילא שלמות החיים, זה דבר שיכול להופיע רק בארץ ישראל, לכן אומרים חז"ל³¹:

"מבקש את לראות פני שכינה בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל".

בפרשת יתרו עומד רבי שלמה אפרים מלונטשיץ³², בעל ה"כלי יקר"³³, על כך ששתי הדיברות הראשונים נאמרו בלשון נוכח, והשמונה שאריהם נאמרו בלשון נסתר, וכה דבריו:

"לפי שכל מצוות אלו הם חובת הגוף ואינן תלוין בארץ, וישראל חייבים בהם בין בארץ בין בחו"ל, בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאינו קיים, חוץ מן שתי מצוות אלו: 'אנכי ו'לא יהיה לך', אינן מתקיימים כי אם בזמן שישראל יושבים על אדמתם! ויאר ה' פניו אליהם ומדבר עמהם בנוכח כי אינן בהסתרת פנים.

אבל בזמן שגלו הבנים מעל שולחן אביהם, אז 'אנכי ה' אלקיך' אינו מקוים, כי כבר אמרו רבותינו ז"ל (כתובות קי ע"ב), שהדר בחו"ל דומה כאילו אין לו אלוך כו' ו'לא יהיה לך אלהים אחרים' אינו מקוים, לפי שנאמר בתוכחה: 'ועבדתם שם אלהים אחרים' (דברים כח, סד). פירש רש"י: מתוך שאתה מעלה מס לכומרי עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאילו עבדם".

כלומר, אף על פי שלכאורה שתי המצוות הראשונות שבעשרת הדברות אינן מצוות התלויות בארץ ואינן מצוות שתלויות בגוף, כמו תפילין וכדו', אלא מצוות שנוגעות למחשבת האמונה, אומר ה"כלי יקר", שלמעשה לא שייך לדבר על 'אמונה' בחוץ לארץ, האמונה שייכת רק בארץ ישראל, לכן אומר דוד המלך, בשעה שנאלץ לברוח לחוץ לארץ מחמת רדיפות שאול "כי גִּרְשׁוּנֵי הַיּוֹם מִהַסְתַּפֵּחַ בְּנִחְלַת ה' לְאֹמֵר לֶךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים"³⁴.

זה היסוד שמשה רבנו מלמד אותנו: אין חיים של תורה ואין שלמות של חיים ללא ארץ ישראל! ומשה רבנו לא מסתפק בארץ ישראל, הוא מבקש לראות גם את ירושלים ואת בית המקדש, "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהוּא הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ"³⁵.

³¹ מדרש תהלים (בובר) קה, א.

³² רבי שלמה אפרים מלונטשיץ (פולין-פראג), הש"י-השע"ט - בצעירותו למד מפי המהרש"ל, אחר כך עבר ללבוב ומשנת השס"ד כיהן כרבה של פראג וכראש הישיבה שם. הצטיין במיוחד כדרשן והיה סוחר את לבבות השומעים בדרשותיו. היה רגיש לשאלות החברתיות והמעמדיות והתמקד במיוחד בתיקון ההנהגה הציבורית. חיבורו המפורסם ביותר הוא פירושו לתורה "כלי יקר". מרבית חיבוריו עוסקים בדרשות על התורה ובנושאי מוסר, ביניהם: "עוללות אפרים", "עיר גיבורים", "אורח לחיים", "שפתי דעת", "עמודי שש", ו"רבבות אפרים".

³³ כלי יקר שמות כ, ב.

³⁴ שמואל א' כו, יט.

³⁵ דברים ג, כה.

לא משנה הניגון, העיקר המילים

על הפסוק בתהלים³⁶: "שְׁמַחְתִּי בְּאִמְרֵים לִי בֵּית ה' גִּלְךָ", שואל הירושלמי³⁷: מה חידש דוד המלך בפסוק, וכי יש אדם שאיננו שמח כשקוראים לו לעלות לירושלים, אל בית ה'!?

הירושלמי קושר את דבריו של דוד בפסוק זה לעובדה שדוד המלך אמנם הכין את כל הדרוש לבנין בית המקדש, אך למעשה הוא ידע שלא הוא יבנה את בית ה'. מבאר הירושלמי: הרקע לדבריו של דוד המלך הוא שפריצי דורו היו מתדפקים על חלונותיו וקוראים לעברו: אימתי יבנה בית המקדש? אימתי נלך אל בית ה'? ודוד המלך בצדקותו היה שמח בדבריהם על אף שידע שמתכוונים להכעיסו, שנאמר: "שְׁמַחְתִּי בְּאִמְרֵים לִי בֵּית ה' גִּלְךָ"³⁸.

דוד המלך ידע שמי שיבנה את בית המקדש זה שלמה בנו, ובעצם משמעות דבריהם של אותם פריצי דור מרושעים, מלבד הרצון לזרות מלח על פצעיו, היא, לזרז את מותו, לאמור: מתי כבר תמות, מתי תסתלק מן העולם, כדי שיבוא שלמה בנך ויבנה את בית המקדש?

דוד המלך שומע את הבקשה הצינית והמרושעת הזאת, ואף על פי כן, העובדה שיהודים מבקשים לזרז את בנין בית ה' גורמת לו עונג ושמחה. הבקשה הזאת של 'בית ה' נלך' כל כך חביבה בעיניו, עד שלא משנה הניגון שבו היא נאמרת, העיקר המילים.

עלינו לתבוע את בנין הבית

התביעה הגדולה לבנין בית ה' היא תביעה יסודית שראשיתה באדם הראשון והיא נמשכת מדור לדור, וכשחלילה היא נפסקת, אנו נתבעים על כך, וכך אומרים חז"ל במדרש³⁹:

"תני רבי שמעון בן יוחי: משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה. לאחר שהכהו אמר לו: לך ועשה דבר פלוני שצויתך היום כמה ימים ולא השגחת בי.

כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש".

האב מכה, והבן לא מבין למה. הבן צועק: למה? מה עשיתי? והאב משיב לו: זו בדיוק הבעיה, אתה לא עושה שום דבר, למרות העובדה שכבר תקופה ארוכה אני מבקש ממך לעשות מה שאני אומר.

כך תובע הקב"ה את ישראל על שאינם קמים ועושים מעשה בנוגע לבנין בית ה'. כל סדר החיים של האדם מישראל מיוסד על בנין בית המקדש, והתביעה לבניינו צריכה להיות מתמדת. הזיכרון הזה הוא זיכרון שצריך להיות טבוע וחקוק בתודעה שלנו, המחשבה שאנחנו רוצים בית מקדש צריכה לתפוס מקום מרכזי בחיינו, מידי יום אנחנו צריכים לשאול את עצמנו: מה עשינו היום למען בנין בית המקדש, והאם התפללנו על כך בכוונה מספקת?

צריך להיזהר שזיכרונה של ירושלים לא יהיה רק מן השפה ולחוץ. מידי יום בתפילות שונות אנחנו מזכירים כמה וכמה פעמים את בניינה של ירושלים, על ראש החתן בחופה שמים אפר מקלה, והחתן נשבע לזכור את ירושלים באומרו: "אִם אֶשְׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח מִיָּמַי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֵי אִם לֹא אֶעֱלֶה

³⁶ תהלים קכב, א.

³⁷ ירושלמי שקלים פ"ב, ה"ה.

³⁸ תהלים קכב, א.

³⁹ מדרש תהלים (בובר) יז, ד.

אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמֹחֲתִי⁴⁰, אַבְל צְרִיךְ בְּאִמַת לְהִתְכוּוֹן לְזֶה! זֶה לֹא סֵתֵם נִיגוֹן יִפֵּה, זֶה עוֹצְמָה שֶׁל שְׁבוּעָה - אִם יְרוּשָׁלַם תִּישְׁכַח - נִשְׁכַח גַּם אֶת כּוּחַה וְתִנוּעֶתָה שֶׁל יָד יִמִּינִנו⁴¹.

ממשיך המדרש:

"והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב ביניהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותם, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים, על אחת כמה וכמה".

בדורו של דוד עוד לא ידעו מה זה בית מקדש, איזו שלמות של חיים יש בזמן שבית המקדש קיים, ואף על פי כן הם נתבעו על כך שלא תבעו את בנין בית המקדש, אז איך יכול להיות שאנחנו, שיודעים מה זה בית מקדש ומה היא שלמות החיים שבאה לעולם בשעה שבית המקדש קיים, איך איננו נותנים לתפילות לחדור לליבנו!?

"לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום, והתקינו בו 'אנא רחום ברחמך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים', ותקנו 'בונה ירושלים' ברכה בפני עצמה בתפילה, ובברכת המזון".

ירושלים תבנה רק כששתוקקו אליה ישראל

נחתום בדבריו המופלאים של רבי יהודה הלוי⁴² בסוף ספר "הכוזרי"⁴³, שם נוגע מלך כוזר במקום כאבו של ריה"ל, באמר: אתה מדבר על ירושלים ומקדש ונבואה וכיסופין, אבל למעשה אתה נמצא בגלות בלי ירושלים, בלי מקדש ובלי נבואה, ו'החבר' משיב:

"אכן, השכינה הנראית עין בעין נעדרת כיום בארץ ישראל, כי השכינה שורה רק על נביא או על ציבור רצוי לאלוק ורק במקום המיוחד, והוא אשר נצפה לשובו אלינו לפי הבטחת 'כי עין בעין

⁴⁰ תהלים קלז, ה-ו.

⁴¹ ראה מצודת דוד שם.

⁴² רבי יהודה הלוי (טולדו שבצפון ספרד), נפטר בשנת דתתק"א - גדול משוררי ספרד, מחשובי הוגי הדעות היהודיים בכל הדורות, שימש כרופא. נולד בטולדו למשפחה אמידה ומשכילה. ככל הנראה היה תלמידו של הרי"ף, רבי יצחק אלפסי. בשנות חייו הראשונות נדד בספרד כמשורר ונפגש עם רבי משה אבן עזרא, מגדולי השירה בזמנו. שימש כרופא בחצר מלך קסטיליה. מאוחר יותר עזב את טולדו ועבר לדרום ספרד. באותו זמן עסק ברפואה ובמסחר. חוג ידידיו הלך וגדל, עד שכמעט לכל מקום שהגיע אליו, התקבל בהערצה. ריה"ל התחבר במיוחד עם רבי אברהם אבן עזרא (ראב"ע), יחדיו הם נדדו בספרד המוסלמית (ראב"ע מזכיר את ריה"ל מספר פעמים בפרושו לתנ"ך. ראה פירושו לשמות ט, א; כ, א; דניאל ט, ב). מתוך כמיהה גדולה לארץ ישראל עלה בשנת דתת"ק על אנייה לכיוון המזרח. בחודש אלול הגיע למצרים ומהר מאוד התגבש סביבו חוג מעריצים משכילים. בחודש כסלו של אותה שנה נסע לפוסטאט ובתחילת סיון עלה על אנייה לכיוון ארץ ישראל. ככל הנראה בחודש אב של אותה שנה נפטר ריה"ל, וההשערה היא שזכה להגיע לארץ ישראל. ישנה עדות מסופקת שמספרת על נסיבות מותו את הסיפור הבא: "רבי יהודה הלוי היה בן חמישים שנה כשהלך לארץ ישראל. וקיבלתי מזקן אחד, שבהגיעו אל שערי ירושלים קרע את בגדיו והלך בקרסוליו על הארץ, לקיים מה שנאמר 'כי רצו עבדיך את אבניו ואת עפרה יחוננו'. והיה אומר הקינה שהוא חיבר, האומרת 'ציון הלא תשאלו'. וישמעאלי אחד לבש קנאה עליו מרוב דבקותו והלך עליו בסוס וירמסהו וימיתו". עיקר פרסומו של ריה"ל הוא בזכות ספרו "הכוזרי" - ספר ההוכחה והמופת להגן על האמונה המושפלת והבזויה. ומפורסמים דבריו של הגאון מוילנה, שאמר על ספר "הכוזרי", שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו (ראה תוספות מעשה רב סימן טו).

⁴³ ספר הכוזרי חתימת הספר אותיות כג-כז.

יראו בשוב ה' ציון' (ישעיה נב, ח), וכמו שאנו אומרים בתפילתנו 'ותחזינה עינינו בשובך לנוך לציון'.

אבל השכינה הנסתרת, הרוחנית, היא עם כל בן ישראל זך המעשים וטהור לב אשר כל משא נפשו קודש לאלקי ישראל. וארץ ישראל היא המיוחדת לאלקי ישראל, ואין המעשים שלמים כי אם בה, והרבה מצוות שנתנו לישראל בטלות ממי שאינו דר בארץ ישראל, והלב לא יזך והכוונה לא תהיה כולה קודש לאלוק כי אם במקום אשר יאמן עליו כי הוא מיוחד לאלוק, אף כשאין באמונה זאת כי אם דמיון ומשל, על אחת כמה וכמה אם היא אמונת אמת... כי אז תתעורר התשוקה למקום הזה, ורק בו תהיה הכוונה קודש לאלוק...

גם מי שמעורר בלב בני אדם אהבה למקום הקדוש הזה ראוי לשכר בלא ספק והוא מקרב עת בוא תקוותנו, כמה שנאמר: 'אתה תקום תרחם ציון, כי עת לחננה, כי בא מועד - כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'. זאת אומרת: **ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה**".

בכך מסיים ריה"ל את ספרו, מי שרוצה גאולה ומייחל לבניינה של ירושלים, עליו ללבות את התשוקה והציפיה לגאולה, מתוך הכרה עמוקה בקדושתה של ירושלים. יש לנשק ולחבק כל רגב אדמה, וכל אבן מאבניה של ירושלים, כמו שמנשקים ספר תורה, ומתוך כך נזכה לראות בבניינה של ירושלים ובבנין בית ה' הגדול והקדוש, במהרה בימינו.